

CERAMICĂ ROMANĂ DE LA AMPELUM DECORATĂ ÎN TEHNICA BARBOTINEI

de ION T. LIPOVAN

La Ampelum, într-un cuptor de ars ceramică dezafectat din vechime, datat la mijlocul sec II p.Chr., au fost descoperite vase întregi rebutate și fragmente decorate cu barbotină cărămizie și albă. Ele constituie dovada fabricării aici a acestei specii ceramice.

Cercetările arheologice sistematice, precum și descoperirile întâmplătoare din cuprinsul provinciei Dacia arată că în sec. II–III p.Chr. s-a desfășurat aici o vie activitate de producție în toate domeniile. În ateliere – *figlinae*¹ – meșterii olari realizau întregul repertoriu al ceramicii provinciale romane, de la modesta ceramică de uz casnic până la ceramica de lux – *terra sigillata*². Olarii autohtoni, păstrători ai unor vechi tradiții La Tène, își continuau și ei activitatea, produsele lor, executate manual sau la roată fiind solicitate în mediul urban și în mod deosebit în cel rural³.

La Ampelum, într-un cuptor de olar dezafectat din vechime, care aparține unui complex activ pe la mijlocul sec. II p.Chr.⁴, a fost surprinsă, pe lângă alte multe alte obiecte ceramice, și o gamă diversificată de vase și fragmente. Dintre acestea ne-am propus să prezentăm în nota de față ceramica decorată în tehnica barbotinei⁵. Întregul lot de vase și fragmente de acest tip provine de la piese rebutate.

Pentru realizarea acestei categorii de ceramică, în *figlina* ampelensă au fost utilizate argile cu calități plastice diferite. Unele vase au fost modelate dintr-o pastă de calitate bună, care după ardere a devenit de culoare cărămizie, având ca

¹ V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, Pitești, 1929, p. 58; Al. Ferenczi, *ACMIT 1, 1926–1928* (Cluj 1929), p. 216–217; I. Paulovics, *Dacia keleti határvonala*, Cluj, 1944, p. 83; I. Berciu, *Apulum 3*, 1949, p. 180–188; D. Popescu, *Cercetări arheologice din Transilvania*, București, 1956, p. 117–147; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1960, p. 313; C. Pop, Z. Milea, *ActaMN 2* 1965, p. 200; D. Protase, St. Dănilă, *Apulum 5*, 1965, p. 557–561; Gh. Petre, *SCIV 19*, 1968, 1, p. 147–158; D. Tudor, *OR*⁴, p. 74–92; O. Floca, St. Ferenczi, I. Mărghitan, *Micia. Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică*, Deva, 1070, p. 14–112; Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1076, p. 81–84; N. Gudea, *ActaMP 4*, 1980, p. 105–144; D. Benea, *Potaissa 3*, 1982, p. 22–40; I. T. Lipovan, *AIIACluj 26*, 1983–1984, p. 301–317.

² Christescu, *op. cit.*, p. 62–64; Gh. Popilian, *Dacia*, N.S. 16, 1972, p. 145–161; idem, *Ceramica romană din Oltenia*, p. 57–66; D. Isac, M. Rusu, Cl. Băluță, *Apulum 18*, 1979, p. 237–239; D. Isac, N. Gudea, *ActaMP 4*, 1980, p. 196, 201; D. Isac, *Apulum 19*, 1981, p. 116–118, 121; idem, *Potaissa 3*, 1982, p. 68; Lipovan, *op. cit.*, p. 303; D. Isac, *Terra sigillata în Dacia romană* (rezumatul tezei de doctorat), Cluj, 1985, p. 18–24.

³ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 144; M. Macrea, *Dacia*, N. S. 1, 1957, p. 206 și urm; M. Macrea, M. Rusu, I. Winkler, *Materiale 5*, 1959, p. 457–458; D. Protase, *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1960, p. 188–194, fig. 2; idem, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 15–103; Gh. Bichir, *SCIVA 17*, 1966, 3, p. 506, cu bibliografia problemei; *Macrea, op. cit.*, p. 260; Floca, Ferenczi, Mărghitan, *op. cit.*, p. 67–74, cu bibliografia; D. Protase, *Riturile funerare la daci și la romani*, București, 1971, p. 83–120; Floca, *Apulum 9*, 1971, p. 268–269; E. Chirilă și colab., *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, p. 53–54; Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Sopor de Câmpie*, București, 1976, p. 14–57; Popilian, *op. cit.*, p. 131–138; Lipovan, *op. cit.*, p. 308–310; Crișan, *op. cit.*, p. 271

⁴ Lipovan, *op. cit.*, p. 305–306.

⁵ *Ibidem*, p. 306–307.

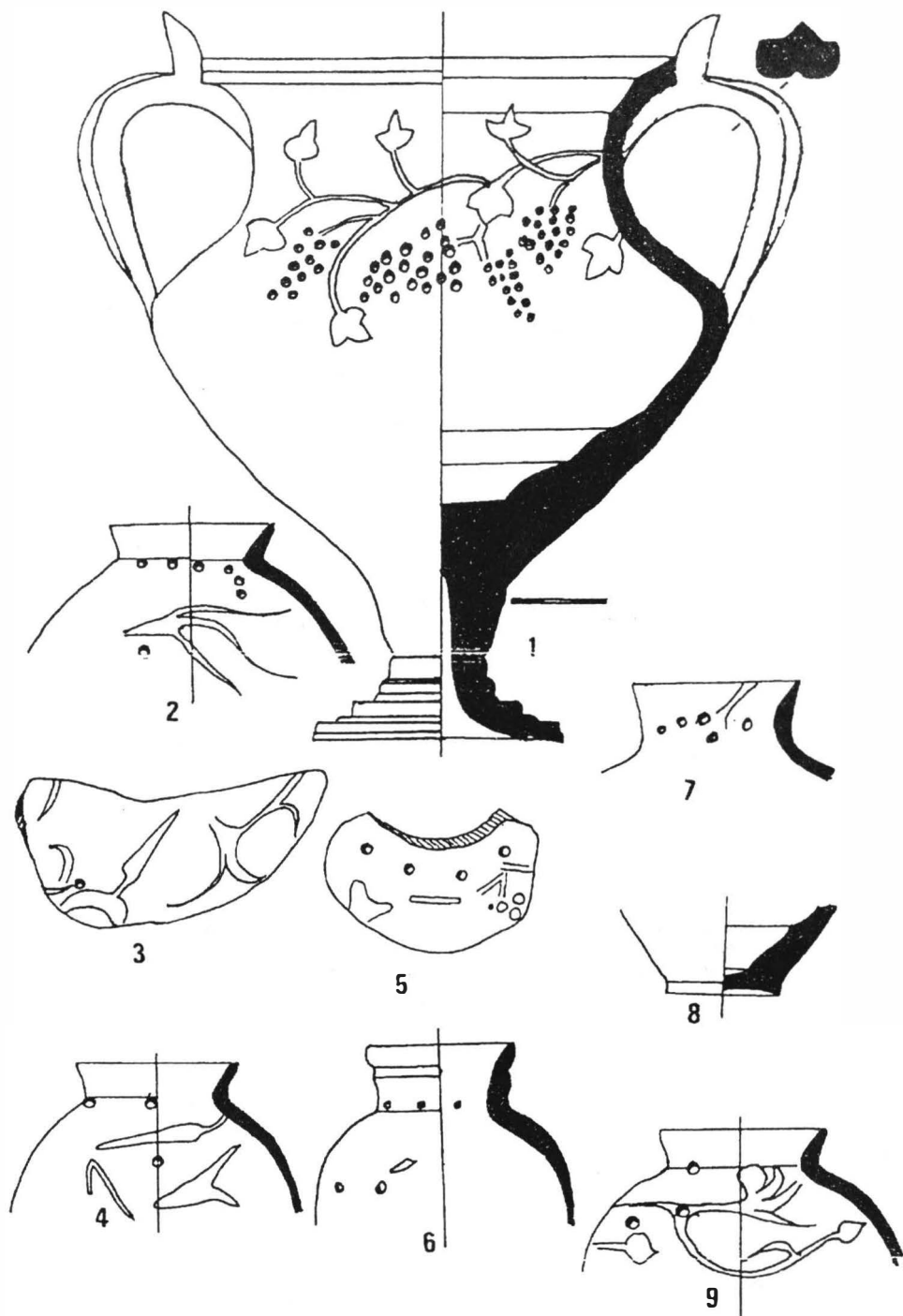

Fig. 1. Ampelum. 1 cupă-kantharos; 2 – 9 cănițe.

degresant nisip fin. Vasele au pereții subțiri și poartă ornamente executate cu o barbotină care după ardere are aceeași culoare cu vasul. O altă categorie de vase a fost modelată dintr-o pastă fină, omogenă și densă, care după ardere a primit o culoare mai deschisă, roz-gălbuie, având un conținut mai mare de argilă albă, caolin, și de aceea prezintă o densitate mai mare și o rezonanță metalică, decorul fiind realizat cu o barbotină de culoare alb-gălbuie. Ornamentația acoperă, de cele mai multe ori numai treimea superioară a vasului și numai în cazuri rare toată suprafața. Uneori ornamentele cu barbotină⁶ sunt însoțite de alte motive ornamentale realizate prin incizii sau caneluri.

Ornamentele identificate pe această categorie de ceramică realizată în *figlina* ampelensă sunt: *coarda de viță de vie* cu frunze și ciorchini⁷ (fig. 1/1; 2/1-2), *frunze lanceolate*⁸ (fig. 1/2-3) și *solzi în relief*⁹ (fig. 2/2-6; 3/1-3), dispuși pe unul sau mai multe rânduri orizontale încadrate de mici proeminențe circulare; *semilune* și *buline* dispuse în treimea superioară a vasului, inclusiv pe torți (fig. 4/1-3; 5/1-4)¹⁰.

Pe nici unul dintre fragmentele descoperite aici sau pe vasele întregibile nu au fost găsite urme de *vernīs*. Acest lucru dovedește că rebutarea vaselor s-a făcut înaintea operațiunii de aplicare a vernisului sau că această operație nici nu se realiza, pentru că o bună parte dintre aceste vase, mai ales cele decorate cu barbotină de culoare cărămizie după ardere¹¹, urmau a fi glazurate¹² și rebutarea s-a produs, cum spuneam, la prima ardere, în faza de „biscuit”¹³, caracteristică tehnologiei de glazurare. Așa s-ar explica și friabilitatea pronunțată a unora dintre aceste vase. Este de menționat că în același context a fost găsită și ceramică rebutată aflată în faze mai avansate de execuție ale tehnologiei de glazurare¹⁴.

Vasele descoperite în cuptorul nr. II, aproape întregi, precum și restaurarea grafică a altora ne-au permis identificarea unor forme pe care le vom prezenta în continuare, ținând cont și de culoarea ornamentației¹⁵.

A. Ceramică decorată cu barbotină cărămizie

1. *Cupă -kantharos* cu picior înalt (fig. 1/1)¹⁶, din argilă fină, cărămizie, cu miezul parțial cenușiu, corp bombat, picior înalt. Pe gât și pe umăr are un decor format dintr-o coardă de viță de vie cu frunze și ciorchine. Diam. gurii 15 cm; diam. max. 18 cm; î. 21 cm; diam. torții 8 cm.

⁶ *Ibidem*, p. 306; Popilian, *op. cit.*, p. 51.

⁷ Popilian, *op. cit.*, p. 51, pl. 18/218-221; Lipovan, *op. cit.*, p. 306.

⁸ Popilian, *op. cit.*, p. 51.

⁹ *Ibidem*, p. 51, pl. 20/240.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Christescu, *op. cit.*, p. 70, pl. 3/5; Gh. Ștefan, SCIVA 9, 1958, 1, p. 61-62, fig. 5/1-4; Popilian, Dacia, N.S. 16, 1972, fig. 8/1; Chirilă și colab., *op. cit.*, p. 40, pl. 31/4, 31/7; Gudea, ActaMN 10, 1973, p. 582, fig. 13/8, 10, 12; Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, p. 50-51, pl. 13/192-193, 18/210-222, 19/223, 233, 20/234-242; D. Alicu, A. Soroceanu, Potaisa 3, 1982, p. 59; Lipovan, *op. cit.*, p. 301-307.

¹² Lipovan, AIIACluj 26, 1983-1984, p. 301-309.

¹³ Popilian, *op. cit.*, p. 51-52.

¹⁴ Alicu, Soroceanu, *op. cit.*, p. 54; N. Balfet, N. Fauvet-Bethelot, S. Mouzon, *Pour la normalisation de la description des poteries*, Paris, 1983, p. 47.

¹⁵ Materialele arheologice prezentate în această notă au fost donate de semnatarul ei Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia.

¹⁶ Lipovan, *op. cit.*, p. 306, pl. 9/1; Crișan, *Ceramica daco-getică*, Cluj, 1969, p. 89; P. Alexandrescu, Histria IV, București, 1978, p. 88, fig. 579; Popilian, *op. cit.*, p. 51.

2. *Oală cu două torți* (fig. 2/1)¹⁷, pastă fină cărămie, două torți bandate. Pe gât și pe umăr are ca decor o coardă de viță de vie cu frunze și ciorchini. Diam. gurii 14,5 cm; diam. max. 14,5 cm; î. 14 cm; diam. fundului 5 cm.
3. *Oală cu două torți* (fig. 2/1)¹⁸, pastă fină cenușie, aceeași formă și decor cu precedenta, dar deformată la ardere și de aceea rebutată. Constituie o dovadă a faptului că această categorie ceramică se realiza în figlina de la Ampelum.
4. *Oală cu două torți* (fig. 4/2) fragmentară, pastă fină cărămie, decor în formă de semilună pe ambele fețe ale buzei și mici proeminențe pe gâtul vasului. Diam. gurii 14 cm.
5. *Căniță cu o toartă* (fig. 2/2)¹⁹ fragmentară, pastă fină cărămie. Pe gât, un șir de proeminențe, în zona umărului, coardă de viță de vie cu frunze și ciorchini. Diam. gurii 6,2 cm; diam. max. 10 cm.
6. *Căniță* (fig. 1/3) fragment, pastă fină cărămie, pereții subțiri și friabili, decor frunze lanceolate. Dimensiuni 4 x 9 x 0,4 cm.
7. *Căniță* (fig. 1/2) fragment, pastă fină cărămie, friabilă, decor mici proeminențe și frunze lanceolate. Diam. gurii 5 cm; diam. max. 9 cm.
8. *Căniță* (fig. 1/9) fragment, pastă fină cărămie friabilă, decor coardă de viță de vie cu frunze și ciorchini. Diam. gurii 5 cm.
9. *Căniță* (fig. 1/6) fragment, pastă fină cărămie, miezul cenușiu închis. La locul de inserție a gâtului cu umărul mici proeminențe rotunde, iar pe umăr boabe de strugure. Diam. gurii 5 cm; diam. max. 8,5 cm.
10. *Căniță* (fig. 1/5) fragment, pastă fină cărămie. Pe umăr un șir orizontal de mici proeminențe și un fragment de viță de vie cu frunze și ciorchine. Dimensiuni 7 x 3,3 x 0,3 cm.
11. *Căniță* (fig. 1/4) fragment, pastă fină cărămie friabilă. Decor coardă de viță de vie. Diam. gurii 5 cm; diam. max. 10 cm.
12. *Căniță* (fig. 1/7) fragment, pastă fină cărămie friabilă, decor coardă de viță de vie cu ciorchini. Diam. gurii 5 cm; diam. max. 10 cm.
13. *Căniță* (fig. 3/7) fragment, pastă fină cărămie gălbuie, pe gâtul înalt incizii orizontale, iar pe umăr coardă de viță de vie cu frunze și ciorchini. Barbotina de culoare cărămie gălbuie. Dimensiuni 7 x 8,2 x 0,4 cm.
14. *Căniță cu o toartă* (fig. 2/6)²⁰, pastă fină cărămie, între două șiruri orizontale de proeminențe, un decor din trei rânduri de solzi în relief realizați cu barbotină. Toarta bandată, în lungul ei mici proeminențe rotunde și una mai mare în zona de prindere de buză. Diam. gurii 5,4 cm; diam. max. 9,8 cm; î. 10,3 cm; diam. fundului 3,9 cm.

¹⁷ Lipovan, *op. cit.*, p. 306, pl. 9/2.

¹⁸ *Ibidem*, pl. 9/4.

¹⁹ *Ibidem*, p. 306, pl. 6/4.

²⁰ *Ibidem*, p. 306.

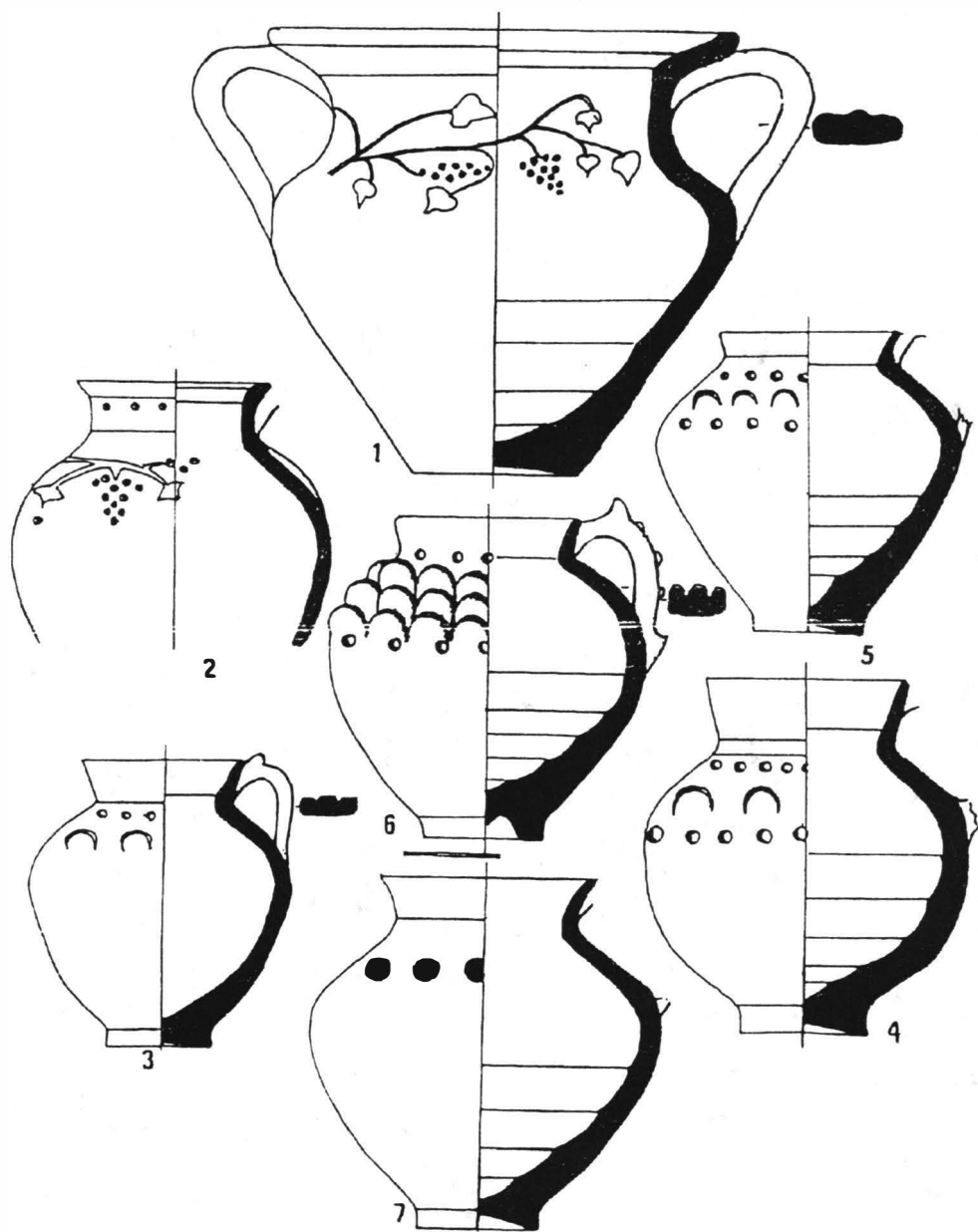

Fig. 2. Ampelum. 1 oală cu două torți; 2-7 cănițe.

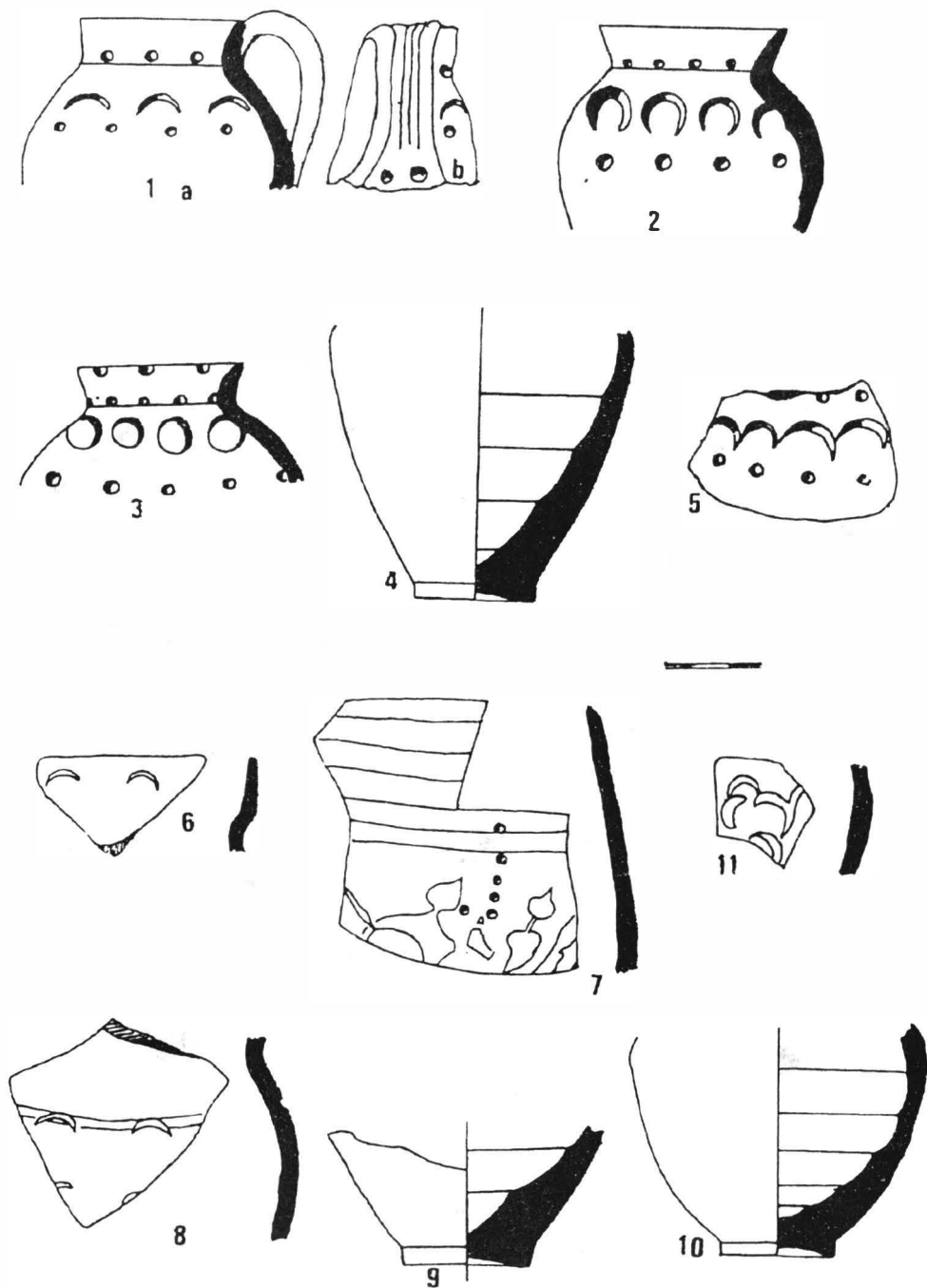

Fig. 3. Ampelum. 1-11 cãniþe

15. *Căniță cu o toartă* (fig. 2/3)²¹, pastă fină cărămizie gălbuie, pe umăr un șir de solzi în relief și mici proeminențe în zona de prindere la umăr. Diam. gurii 5 cm; diam. max. 8,5 cm; î. 9,2 cm; diam. fundului 3,2 cm.
16. *Căniță cu o toartă* (fig. 2/5)²³, pastă fină cărămizie gălbuie. Pe umăr, în zona gâtului, solzi în relief, încadrați de două șiruri de mici proeminențe. Diam. gurii 5,6 cm; diam. max. 9,5 cm; î. 9,5 cm; diam. fundului 3,5 cm.
17. *Căniță cu o toartă* (fig. 2/4)²⁴, pastă fină cărămizie gălbuie. Pe umăr un șir orizontal de mici proeminențe urmat de un șir de solzi în relief urmat de un șir de proeminențe ceva mai mari situate pe diametrul maxim. Diam. gurii 6 cm; diam. max. 10 cm; î. 11,3 cm; diam. fundului 4 cm.
18. *Căniță cu o toartă* (fig. 2/7)²⁵, pastă fină cărămizie gălbuie. Decor format de un șir orizontal de proeminențe aplatizate. Diam. gurii 6,8 cm; diam. max. 11 cm; î. 11,2 cm; diam. fundului 3,7 cm.
19. *Căniță cu o toartă* (fig. 3/1 a–b) fragmentară, pastă fină cărămizie gălbuie. Decor, mici proeminențe pe gât și pe umăr care încadrează un șir orizontal de solzi în relief. Diam. gurii 5 cm; diam. max. 8,5 cm.
20. *Căniță* (fig. 3/1 a–b) fragmentară, pastă fină cărămizie gălbuie. Decor, mici proeminențe pe gât și pe marginea umărului care încadrează un șir de solzi în relief. Diam. gurii 6 cm; diam. max. 8 cm.
21. *Căniță* (fig. 3/2) fragment, pastă fină cărămizie gălbuie. Mici proeminențe în șir orizontal încadrează un șir de solzi în relief. Dimensiuni 6,5 x 4 x 0,4 cm.
22. *Căniță* (fig. 3/3) fragment, pastă fină cărămizie gălbuie. Decor, mici proeminențe pe buză, pe gât și umăr, solzi executați în relief. Diam. gurii 5 cm; diam. max. 9 cm.
23. *Căniță* (fig. 1/8) fragmentară, pastă fină cărămizie gălbuie, fund concav, are un mic umbo pe fața exterioară. Diam. fundului 3,5 cm.
24. *Căniță* (fig. 3/10) fragmentară, pereți și fund, pastă fină cărămizie. Diam. fundului 3,5 cm.
25. *Căniță* (fig. 3/9) fragmentară, pereți și fund, pastă fină cărămizie gălbuie. Diam. fundului 3,7 cm.

²¹ *Ibidem*, p. 306.

²² *Ibidem*, p. 306, pl. 6/3.

²³ *Ibidem*, p. 306, pl. 9/3.

²⁴ *Ibidem*, p. 306, pl. 6/5.

²⁵ *Ibidem*, p. 306, pl. 6/6.

B. Ceramică decorată cu barbotină albă

1. *Urcior* (fig. 4/1)²⁵ fragmentar, pastă fină roză-cărămizie, buza canelată poartă un decor din mici proeminențe ovale din barbotină albă, pe umăr are două rânduri de caneluri orizontale care încadrează un decor format din solzi și proeminențe ovale din barbotină albă. Diam. gurii 6 cm; diam. max. 21,5 cm.
2. *Cupă –kantharos* (fig. 5/1)²⁶ cu picior scurt și talpă lată (?), fragment, pastă fină cărămizie nisipoasă. Decor în formă de semilune și buline de barbotină albă, dispuse în rânduri orizontale pe toată suprafața vasului. Urme de la două torți. Dimensiuni 10 x 12,5 x 0,9 cm.
3. *Cană cu două torți* (fig. 4/3) fragmentară, pastă fină cărămizie. Decor buline din barbotină albă pe fața exterioară a buzei. Diam. gurii 16 cm.
4. *Căniță* (fig. 3/6) fragment, pastă fină cărămizie. Decor din mici semilune din barbotină albă. Dimensiuni 3 x 5 x 0,4 cm.
5. *Căniță* (fig. 3/8) fragment, pastă fină cărămizie. Decor o canelură în zona umărului și semilune din barbotină albă pe toată suprafața. Dimensiuni 6,5 x 6 x 0,5 cm.
6. *Vas* (?) (fig. 3/11) fragment de perete, pastă fină cărămizie. Decor mici semilune din barbotină albă. Dimensiuni 3 x 3 x 0,6 cm.
7. *Toartă* (fig. 5/2 a, b, c) fragmentată, pastă fină cărămizie bine arsă. Poartă lateral buline din barbotină albă. Poate să fi aparținut unei cupe-kantharos.
8. *Toartă* (fig. 5/3 a–c) fragmentată, pastă fină cărămizie cenușie, face parte din aceeași categorie cu precedentă. Decor format din S-uri aglomerate și buline din barbotină albă.
9. *Toartă* (fig. 5/4) fragment, pastă fină cărămizie cenușie, vitrificată. Decor simplu din incizii și buline din barbotină albă.
10. *Toartă* (fig. 5/5) fragment, pastă fină cărămizie gălbuie. Provine de la un vas de talie mică, este de formă cilindrică, decorată cu o semilună din barbotină albă.

Se cuvine să reamintim că ceramica prezentată aici nu provine dintr-un strat de cultură, de la vase sparte în timpul utilizării, ci a fost surprinsă, cum am spus, într-un cuptor de ars ceramică desafectat, ce va fi fost activ la Ampelum pe la mijlocul sec. II p.Chr.²⁷, provenind de la diferite vase decorate cu barbotină și rebutate în timpul realizării lor în *figlina* locală²⁸.

²⁶ Alexandrescu, *op. cit.*, p. 89, fig. 14; Lipovan, *op. cit.*, p. 306, pl. 6/7.

²⁷ Lipovan, *op. cit.*, p. 310.

²⁸ *Ibidem*, p. 303, 306.

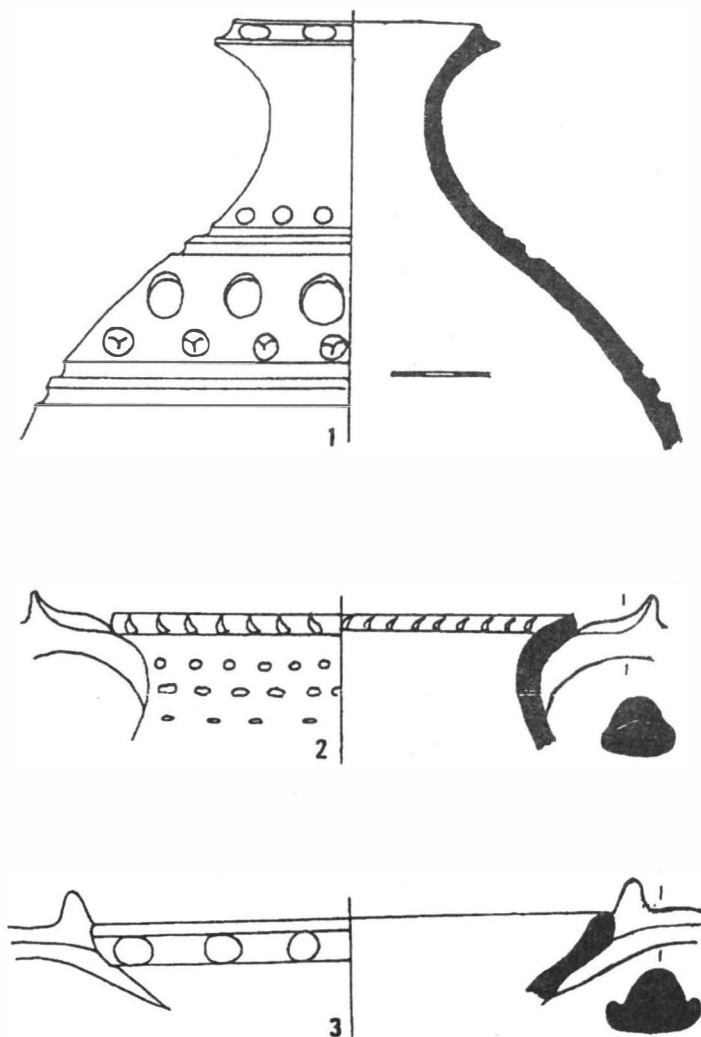

Fig. 4. Ampelum. 1 urcior; 2, 3 oale.

Ceramica de această categorie descoperită în provincia Dacia este considerată de unii cercetători ca fiind de proveniență sud-dunăreană²⁹ sau pannonică³⁰, adică de import. Alți cercetători nu exclud posibilitatea existenței unor ateliere locale în care să fie realizată³¹. Producerea ei se încadrează cronologic în sec. II p.Chr.³².

²⁹ Popilian, *op. cit.*, p. 51–52.

³⁰ Chirilă și colab., *op. cit.*, p.40.

³¹ Popilian, *op. cit.*, p. 52.

³² *Ibidem*.

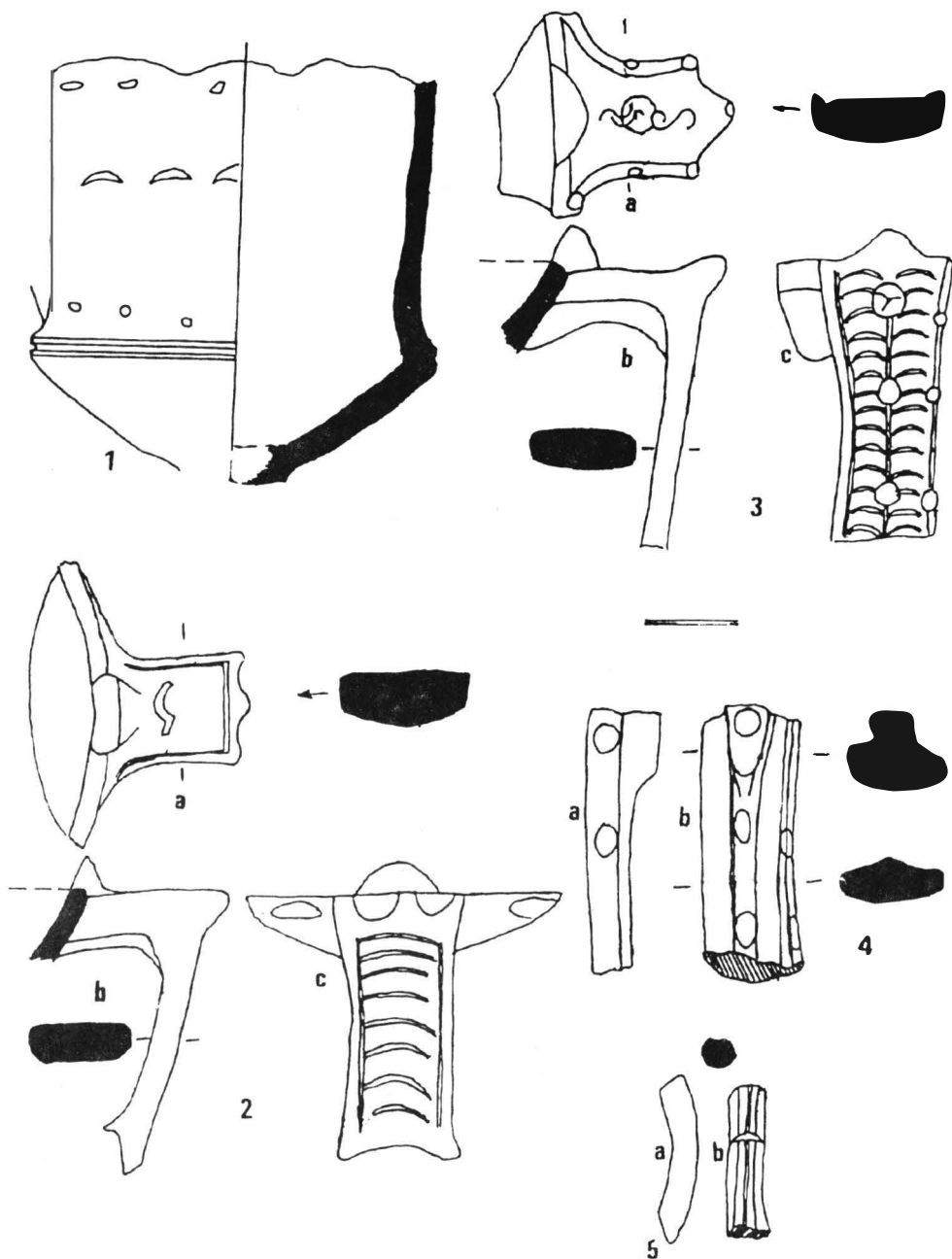

Fig. 5. Ampelum. 1 cupă-kantharos; 2-5 torçi.

Originea tehicii de ornamentare cu barbotină constituie, încă, un subiect de discuție, părerile specialiștilor fiind împărțite³³, dar majoritatea optând pentru răsăritul Imperiului³⁴.

În nou cucerita provincie Dacia și în mod deosebit la Ampelum au venit din aproape toate provinciile Imperiului un mare număr de coloni, cetățeni romani, peregrini sau sclavi imperiali, atrași de mirajul aurului, purtători ai unui mozaic de credințe și îndeletniciri. De aceea, în faza actuală a cercetărilor, trebuie să fim prudenți în încercarea de a preciza zona de proveniență a tehicii de ornamentare cu barbotină în *figlina* de la Ampelum.

Numai o analiză comparativă a întregului material ceramic din această categorie, descoperit pe teritoriul provinciei Dacia, va putea oferi suficiente informații pentru identificarea zonelor de origine ale acestei tehnici de ornamentare a vaselor.

Deocamdată, ceea ce rămâne cert este constatarea că în Dacia Superior, la Ampelum, se realiza într-o *figlina* locală, în sec. II p.Chr., în mod curent, ceramică decorată cu barbotină, destinată să înlocuiască produsele de acest gen aduse din alte centre ale Imperiului în care se producea această ceramică de lux.

CÉRAMIQUE ROMAINE DÉCORÉE À LA BARBOTINE D'AMPELUM

RÉSUMÉ

À Ampelum, dans un four de potier hors d'usage, qui appartenait à un complexe actif vers la moitié du IIe siècle après J.-Ch., on a découvert parmi d'autres objets céramiques, des vases et des fragments de vases décorés à barbotine. Il s'agit de deux catégories de vases: à barbotine de couleur brique et blanche, rebutés au cours de la production.

Cette découverte constitue un argument pour la production locale d'une partie de cette céramique, représentée en outre notamment par les importations.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ampelum. 1 coupe–kantharos; 2–9 petites tasses.

Fig. 2. Ampelum. 1 pot à deux anses; 2–7 petites tasses.

Fig. 3. Ampelum. 1–11 petites tasses.

Fig. 4. Ampelum. 1–3 pots.

Fig. 5. Ampelum. 1 coupe–kantharos; 2–5 anses.

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

